

ד"ר אמנון רמון, מכון ירושלים למחקרי מדיניות
סיכום מפגש צוות החשיבה בנושא לימודי העברית במזרח ירושלים
המפגש מתקיים כחלק מסדרת מפגשים בנושא מזרח ירושלים
בתמיכת "קרן פרידריך נאומן לקיום החירויות"

לימודי העברית במזרח ירושלים
תמונת מצב, קשיים, אתגרים ותובנות חדשות
יום רביעי, 26.11.2025, 17.00-19.00 בזום

תמונת מצב, קשיים, אתגרים ותובנות חדשות על
**לימודי העברית
במזרח ירושלים**
מפגש צוות החשיבה של מזרח ירושלים
בין הדוברים:
ליאורה טמיר | נבילה מנאע | אמנון רמון | זאהר איברהים | זוהנה
חטאב | נופא איזוב | אפרת מאיר | זהיה אבו ג'אם | חאלד סלהב
יום רביעי ה'26 בנובמבר 2025 | שעה 17:00 | ZOOM
*הכניסה בהרשמה מראש. פרטים בלינק להרשמה

FRIEDRICH NAUMANN FOUNDATION For Freedom.
THE JERUSALEM FOUNDATION, INC.
مؤسسة صندوق القدس
קרן לירושלים
מכון ירושלים
מחקרי מדיניות
FOR POLICY
معهد القدس
لبحث السياسات

סדר היום:

מנחה: ד"ר אמנון רמון, מכון ירושלים למחקרי מדיניות

ההרצאה המרכזית במפגש: "לא מדברים פוליטיקה": הוראת עברית ללומדים מבוגרים במזרח ירושלים"

הצגת ממצאים ראשונים מתוך מחקרה של ליאורה טמיר, דוקטורנטית באוניברסיטת ניו-יורק (NYU), לשעבר מורה לעברית במזרח ירושלים ומפתחת תוכן בעמותת ליסאן

תגובות:

נבילה מנאע, סגנית מנהלת האגף הערבי, מנח"י

זאהר איברהים, המפקח האחראי על הוראת העברית, מחוז ירושלים, משרד החינוך

וופא איוב, מנהלת מרכז ריאן להכוון תעסוקתי במזרח ירושלים

זוהנה חטאב, ראשת תחום תעסוקת ערבים, רשות התעסוקה, עיריית ירושלים

אפרת מאיר, מנהלת עמותת ליסאן

זהייה אבו גאנם, סמנכ"לית עמותת ליסאן

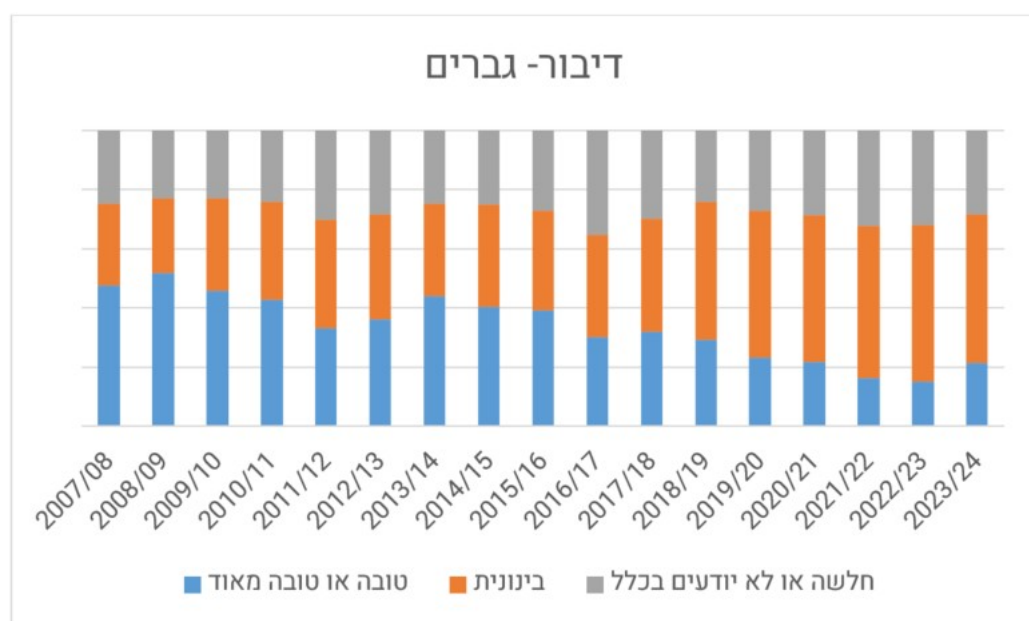
חאלד סלהב, מורה לעברית במכינה באוניברסיטה העברית ובחברת אומגה

ד"ר אמנון רמון, מכון ירושלים למחקרי מדיניות – דברי פתיחה

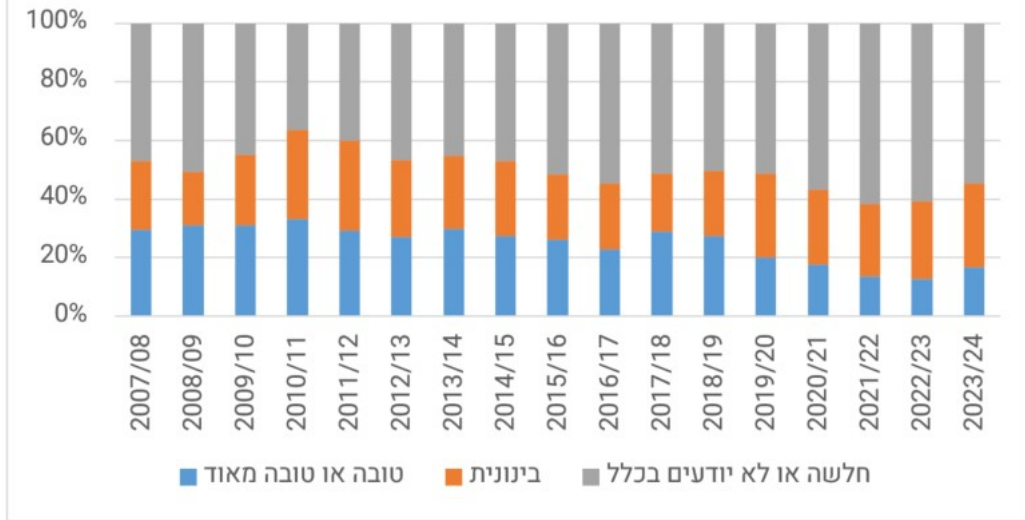
אנחנו עוסקים היום באחד הנושאים החשובים שנוגע לתחומים רבים במזרח ירושלים. ידיעת העברית של האוכלוסייה הערבית הפלסטינית בירושלים היא עניין מפתח בחיי היום יום (כולל במגע עם השוטרים והחיילים והרשויות הישראליות), במערכת החינוך וכמובן בכל מה שנוגע להשתלבות בשוק העבודה הישראלי. במפגש שלנו היום נעסוק בשורה של נושאים כמו הבעיות והקשיים בלימודי העברית בבתי הספר במזרח ירושלים; האולפנים, הקורסים והמסגרות השונות ללימודי עברית למבוגרים מעל גיל 18; לימודי העברית התעסוקתית שאמורים לסייע בהשתלבות בשוק העבודה; ספרי הלימוד, עזרים טכנולוגיים, אפליקציות ללימודי עברית, פעילות עמותת ליסאן להוראת עברית לנשים מזרח ירושלמיות ועוד.

הגרפים להלן (שהוכנו על עומר יניב, איש צוות הנתונים של המכון) מתבססים על הסקרים החברתיים של הלמ"ס. הם מראים את הרמה הנמוכה של ידיעת העברית (השפה הדבורה וידיעת קרוא וכתוב) על פי דיווחי הנשאלים. ניכר גם הפער ברמת הידע לטובת הגברים, שבאים יותר במגע עם דוברי עברית בעבודתם לעומת הנשים שעובדות במשק ביתן או בסביבה דוברת ערבית ולא באות במגע עם דוברי עברית. נקודת הפתיחה שלנו בכל מה שנוגע לרמת העברית במזרח ירושלים היא אפוא נמוכה.

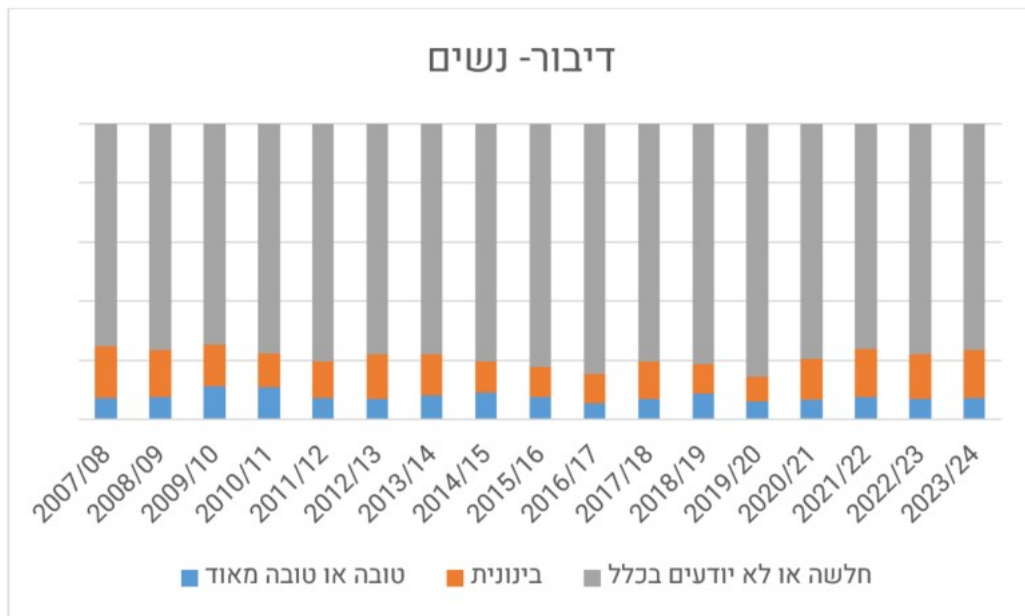

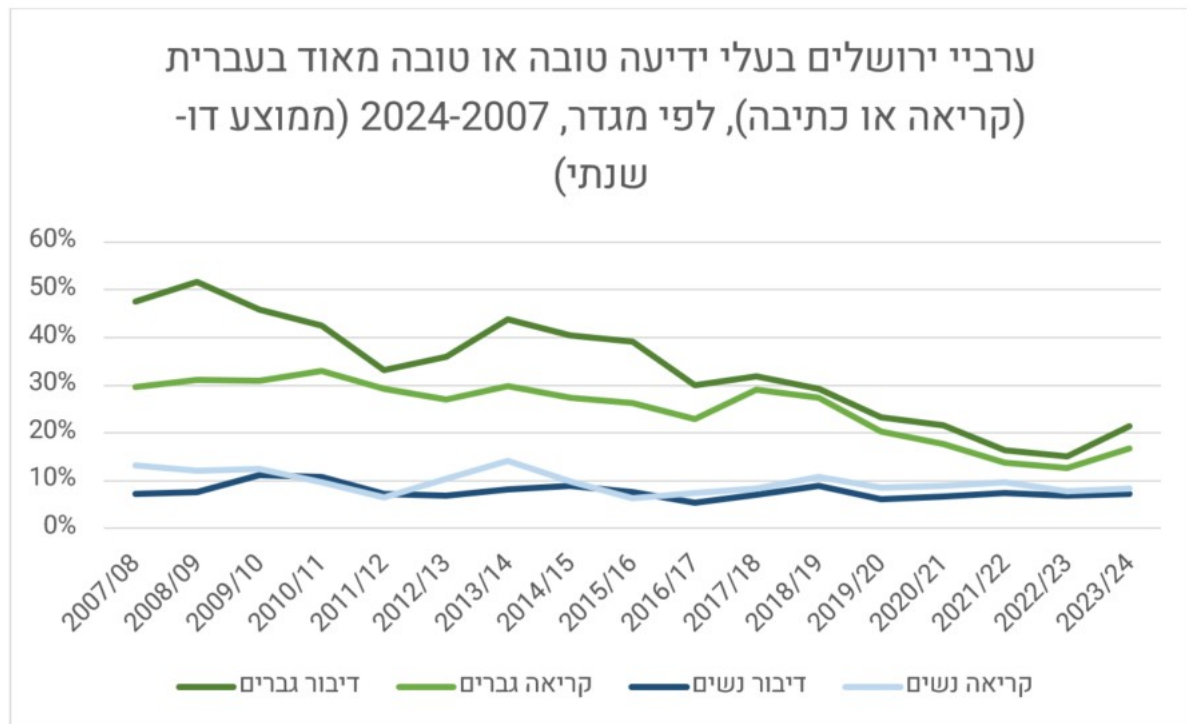
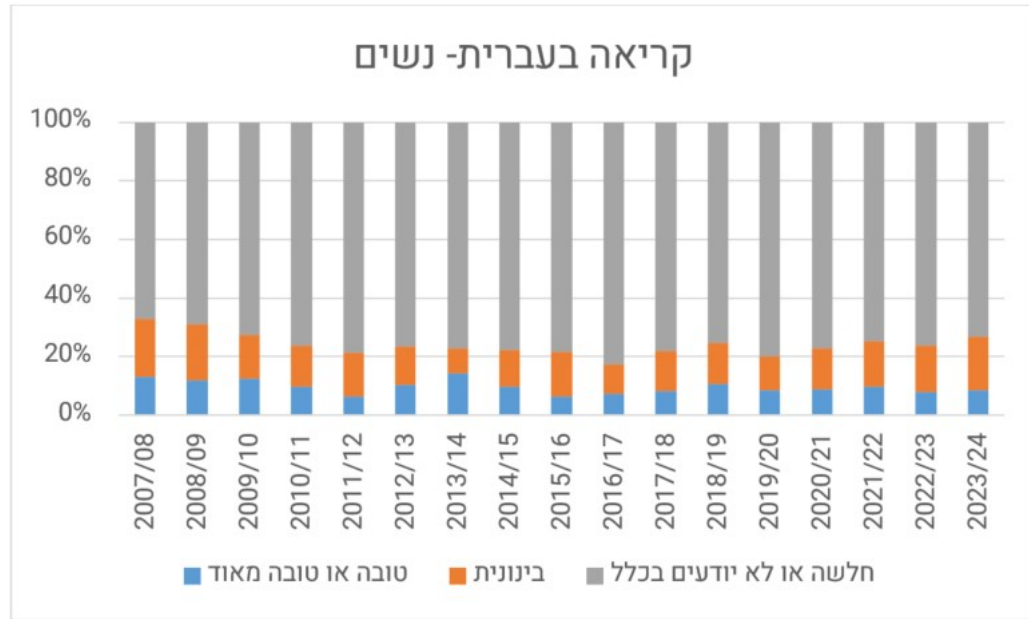

קריאה בעברית-גברים

דיבור- נשים

נראה שעד פרוץ האינתיפאדה הראשונה בסוף 1887 היה מצב העברית במזרח ירושלים יותר טוב כי הקשרים והזיקות בין שתי האוכלוסיות – הערבית והיהודית – היו הדוקים יותר. מורים יהודים אפילו לימדו בבתי הספר הערבים במזרח ירושלים. ההתרחקות של שתי האוכלוסיות בעשרים השנים האחרונות והתכנסות האוכלוסייה הערבית בתוך עצמה הביאה כנראה לירידה ברמת העברית. הירידה

ניכרת בעיקר בקרב הגברים – כפי שניתן לראות בגרף למעלה. נראה שחלק מן הגברים עובדים בסביבה דוברת ערבית (למשל באתרי הבנייה) גם במערב העיר. הנקודה המעודדת היא שבמחקרים שונים שערכנו ניכרת בשנים האחרונות מוטיבציה גדולה של חלקים רחבים באוכלוסייה המזרח ירושלמית ללמוד עברית כדרך לשרוד ולהתפתח. במחקר חדש על עולמם של צעירים במזרח ירושלים אמר לנו אחד הצעירים: "השפה העברית היא הנשק שלנו כאן במדינה ולכן חייבים ללמוד אותה".

עד כאן דברי ההקדמה. אני שמח להציג את הדוברת המרכזית שלנו: **ליאורה טמיר**, דוקטורנטית באוניברסיטת ניו יורק (NYU), לשעבר מורה לעברית במזרח ירושלים ומפתחת תוכן בעמותת ליסאן. כותרת הרצאתה: **"לא מדברים פוליטיקה: הוראת עברית ללומדים מבוגרים במזרח ירושלים"**

ליאורה טמיר – ההרצאה המרכזית במפגש

ההרצאה הציגה ממצאים איכותניים ראשוניים ממחקר דוקטורט הבוחן את המשמעויות החברתיות של הוראת עברית ללומדים פלסטינים מבוגרים במזרח ירושלים. המחקר הוא מחקר שיטות מעורבות הכולל ראיונות עומק עם לומדים, מורים, מנהלי תוכניות ואנשי צוות במספר מסגרות לימוד במזרח ירושלים, לצד צפיות בשיעורים, יומני משתתפים, ניתוח ספרי לימוד, וסקרים. להלן הסיכום של עיקרי הדברים:

הוראת עברית למבוגרים בירושלים – תמונת מצב

- הצורך ברכישת העברית עבור לומדים מבוגרים (גילאי +18) בירושלים הוא רב, והדרישה לקורסים גדולה וגוברת.
- בירושלים ישנן עשרות מסגרות לימוד מגוונות שמשרתות את אוכלוסיית הלומדים המבוגרים, הכוללות: מרכזי תעסוקה; מכינות קדם אקדמיות (מכללות ואוניברסיטאות); מסגרות לימוד פרטיות; מיזמים חברתיים וקהילתיים.
- המסגרות נבדלות זו מזו במובנים רבים: אוריינטציה הלימודים (לתעסוקה/השכלה/לשימוש יומיומי/מיצוי זכויות ועוד); עלות (ממסגרות חנימיות ועד אלפי שקלים לקורס); קהל היעד (מחפשי עבודה/ צעירים שמבקשים להתקבל להשכלה גבוהה במוסד ישראלי/ נשים ועוד); משך ואינטנסיביות הקורסים; הכשרת המורים וחומרי הלימוד.
- תחום הוראת העברית למבוגרים דוברי-ערבית מתמודד עם מספר אתגרים:

- ריכוז הרוב המוחלט של הלומדים ברמות נמוכות (א-ב)
- נשירה במהלך קורסים
- חומרי לימוד בלתי מותאמים
- רמת הוראה והכשרת מורים ירודה

סיכום ממצאי המחקר עד כה:

• מדיניות הוראת העברית הממשלתית ממוקדת יעדי שילוב בתעסוקה ובהשכלה הגבוהה, ואינה לוקחת בחשבון את מגוון אוכלוסיות הלומדים המבוגרים בירושלים ומגוון הצרכים הלשוניים של לומדים מעבר לתעסוקה והשכלה. חלק מהאתגרים בתחום הוראת העברית ללומדים פלסטינים מבוגרים בירושלים קשורים לאי-ההתחשבות בשני מרכיבים קריטיים: הרכב אוכלוסיית הלומדים והקשר הפוליטי-חברתי של מזרח ירושלים.

• הטרוגניות אוכלוסיית הלומדים:

- גיל: גילאי 18-70, לעתים באותה כיתה.
- מגדר: גברים ונשים, בעלי יכולות וצרכים לשוניים שונים (למשל, גברים לרוב בעלי שליטה טובה יותר בדיבור מנשים); רוב מוחלט של נשים.
- השכלה: אקדמאים ולא אקדמאים.

• ההקשר המזרח-ירושלמי – משמעותו עבור לומדים מבוגרים:

- תפיסת העברית כשפת ה-"אחר" או שפת "האויב". שפת הכרח.
- היעדר חשיפה לשפה העברית ולדוברי עברית ביום-יום, בייחוד בקרב נשים.
- חשיפה לעברית ודובריה בהקשרים שליליים – בירוקרטיה, מחסומים ואינטראקציה עם כוחות הביטחון, סיטואציות אלימות, גילויי גזענות מצד אזרחים יהודים-ישראלים.
- ניסיון מועט או שלילי ברכישת עברית בבית הספר (רוב הלומדים בוגרי תוכנית הלימודים הפלסטינית).
- הצורך בעברית משרת מגוון מטרות, בנוסף לתעסוקה/השכלה גבוהה, למשל:
 - הגברת תחושת הביטחון האישי במרחבים דוברי עברית
 - הגברת הביטחון העצמי ותחושת מסוגלות
 - עצמאות (בייחוד עבור נשים)

▪ מאפשר תמיכה של ההורים בלימודי העברית של הילדים

- ההקשר המזרח-ירושלמי – משמעותו עבור מורים:
 - אי-היכרות מקדימה עם אוכלוסיית הלומדים
 - התמודדות פדגוגית ורגשית עם הוראה בתקופות מתוחות או עם מורכבות נושא הוראת העברית במזרח ירושלים, באופן כללי.
- כיתת העברית מנותקת מהסביבה דוברת העברית, ועבור מרבית הלומדים היא הסביבה היחידה או העיקרית שבה הם נחשפים לדוברי-עברית (המורה) ולשפה, כשהסביבה דוברת העברית נתפסת כלא-נגישה או מאיימת.
- גורמים מעודדי התמדה והתקדמות:
 - הכיתה כ"מרחב בטוח" ואווירה חיובית, המעודדים דיבור בשפה, התנסות וטעיה.
 - יחסי מורה-לומדים טובים, קשב המורה לצרכים ולרצונות של הלומדים ומתן מענה לבקשותיהם.
 - חומרי לימוד מעניינים, רלוונטיים ליום-יום של הלומדים, וברמה מתאימה לרמת הקורס (לא קלים או קשים מדי).
 - מתן דגש על דיבור ושימוש טבעי בשפה בשיעור, ובסביבת הלימוד הרחבה (בהפסקה, לפני/אחרי השיעור)

הצעות והמלצות:

- בניית חומרי לימוד מותאמים למציאות ולצרכים הלשוניים הייחודיים של אוכלוסיית מזרח ירושלים (לא ל"דוברי ערבית" באופן רחב), תוך מיפוי סך הצרכים והמטרות של לומדים באמצעות **שיתוף פעולה ישיר ומתמשך של אנשי מקצוע עם האוכלוסייה המקומית ולומדים בהווה/בעבר.**
- יצירת **מרחבי תרגול בטוחים** מחוץ לכיתת הלימוד לשבירת מחסומי פחד ויצירת חיבור בין הכיתה לבין הסביבה דוברת העברית.
- מתן **אוטונומיה** למורים (לעומת דגש על הספק של חומרי הלימוד).
- **הכשרת מורים ייעודית** להקשר המזרח-ירושלמי ולאוכלוסיות לומדים מגוונות (למשל: הכרת ההקשר המזרח ירושלמי; הכשרת כשירות-תרבותית; פדגוגיה מותאמת גיל ומגדר; פדגוגיה דיגיטלית לאוכלוסיות מבוגרות/בעלות גישה מוגבלת לטכנולוגיה).

- בניית מערכים וכלים לתמיכה רגשית ופדגוגית במורים ובלומדים בתקופות של מתיחות ביטחונית מוגברת ו/או כתמיכה מתמשכת במהלך הלימודים לנוכח המציאות הרגישה בירושלים.
- הטמעה מושכלת של סטנדרט ה-CEFR [Common European Framework of Reference for Languages], כלומר בחינת מידת התאמתו להקשר המזרח ירושלמי ולאוכלוסיית לומדים מבוגרת, ומחשבה על האופן שבו יש להטמיע ולהתאים אותו למסגרות לימוד שונות ועבור אוכלוסיות שונות.

תגובות

נבילה מנאע, סגנית מנהלת האגף הערבי, מנח"י, עיריית ירושלים: אנחנו בהחלט שמים היום יותר דגש על לימודי העברית. המנהלים של בתי הספר מודעים לחשיבות הנושא ומעוניינים לקדם אותו בבתי הספר שלהם. הורים רבים תומכים בלימודי עברית של ילדיהם. יש כאן שינוי לעומת העבר. הבעיה שעדיין קיימת היא שהתלמידים, בעיקר בגיל צעיר, לא מודעים לחשיבות העברית לחיים שלהם והאסימון נופל רק לקראת סוף התיכון. אז הם מבינים את חשיבות העברית הן בהקשר של השכלה גבוהה, הן בהקשר של השתלבות בשוק התעסוקה והן בחיי היום-יום. יש שינוי לטובה ביחס לעברית. אצל ההורים והמנהלים, אבל לא אצל התלמידים. בסך הכל מצב ידיעת העברית ברוב בתי הספר לא משביע רצון. תלמידים מבתי הספר היסודיים מגיעים לחטיבת הביניים ולתיכון עם רמות שונות של ידיעת עברית ולכן צריך כל פעם להתחיל מחדש בלימודי האותיות (זו תלונה חוזרת של התלמידים שהם מתחילים כל פעם את הלימוד מהתחלה). בבתי הספר התיכוניים בהם לומדים את התוכנית הפלסטטינית נדחקים לימודי העברית הצידה כי היא לא חלק ממבחני התוג'יהי (מבחני הבגרות הפלסטטינים). חסרים גם מורים ברמה גבוהה שיכולים ללמד עברית דבורה. בעיה נוספת היא שאין סביבה תומכת למידה בבית הילדים ללימודי עברית (רוב ההורים לא יודעים את השפה ולא יכולים לעזור). צריך אפוא להשקיע לא רק בילדים, אלא גם בהורים. יש ניסיון לפתח בבית ספר תוכניות לתרגול עברית מדוברת גם דרך פעילויות לא פורמליות - למשל באמצעות תיאטרון - מחוץ לכיתה וברחבי העיר. הפעילות דרך התיאטרון מפחיתה את העויינות של התלמידים לשפה. בתוכנית החומש האחרונה מקיץ 2023 הוקצו 7 מיליון ש"ח לטובת שיפור הוראת העברית. אנחנו משקיעים גם בניסיון להעלות רמת המורים לעברית. יש גם מורים יהודים שמלמדים בבתי הספר במזרח ירושלים, אבל יש עוד הרבה מה לעשות בהעלאת רמת המורים.

יש מגמה ליצור סטנדרטיזציה של לימודי העברית במסגרות השונות ואימוץ התקן האירופי, ה-CEFR (כבר קיים בכמה בתי ספר תיכוניים). קיים רצון ליצור גוף מפקח שיגדיר סטנדרטים להוראה ושיוכל להיות כתובת למסגרות הלימוד השונות הפועלות בעיר.

זאהר איברהים, המפקח האחראי על הוראת העברית, מחוז ירושלים, משרד החינוך: מסכים לדבריה של נבילה. הוא נכנס לתפקיד לפני שלושה חודשים, ביקר בעשרות בתי ספר במזרח ירושלים. גם הוא פגש מוטיבציה חזקה של

המנהלים וההורים לקדם את התחום. גם הוא נתקל ברמה הנמוכה של התלמידים. מבחני מפמ"ר שנעשו לאחרונה בהבנת הנשמע, הבנת הנקרא, במילוי הוראות פשוטות בעברית לביצוע משימה, ובכתיבה בעברית הראו רמה נמוכה ביותר של שליטה בשפה. כך למשל, 79% מן הנשאלים לא הצליחו לכתוב משפט שלם בעברית. רק 5% הצליחו לכתוב פיסקה בעברית. גם הוא הדגיש את הצורך להשתמש בדרכים יצירתיות כדי להתגבר על העויינות לשפה – למשל באמצעות פעילויות תיאטרון עליהן סיפרה נבילה.

וופא איוב, מנהלת מרכזי ריאן להכוון תעסוקתי במזרח ירושלים: סיפרה על ניסיונה לאורך 11 וחצי שנים להתמודד עם הנושא של לימודי העברית במרכזי ריאן. בתחילת דרכה בירושלים ניסתה לפתוח קורס לעברית באחד המתנ"סים. היא זוכרת את ההתנגדות הגדולה שהייה אז מול הפתיחות והרצון ללמוד עברית היום של מבוגרים מעל גיל 18 מכל חלקי האוכלוסייה המזרח ירושלמית. עשרות קורסים התקיימו במשך השנים מטעם מרכזי ריאן לאלפי תלמידים. ההטרוגניות של הלומדים בקורסים היא אכן אתגר (בייחוד בגיל הלומדים) אבל מנסים להתמודד עם זה. יש הפרדה בקורסים בין אקדמאים ללא אקדמאים, אבל לא מפרידים בין נשים לגברים כדי להרגיל את הלומדים למציאות בשוק העבודה הישראלי. בהתחלה יש התנגדות אבל אחר כך מתרגלים. אכן יש בעיה עם ספרי הלימוד והתכנים שלא מתאימים תמיד לאוכלוסייה המזרח ירושלמית, אבל מנסים להתמודד עם זה ולפתח תכנים מיוחדים למזרח ירושלים. יש צורך בלקיחת אחריות על הנושא מצד רשויות המדינה והעירייה. היא מציעה לחשוב על הקמת אולפן גדול של העירייה והמדינה עבור המזרח ירושלמים – בדומה למה שנעשה בזמנו על ידי המדינה עבור עולים חדשים.

זוהנה חטאב, ראשת תחום תעסוקת ערבים, רשות התעסוקה, עיריית ירושלים: מדגישה שנושא העברית הוא נושא מפתח בכל מה שקשור לתעסוקה ובמיוחד בכל מה שנוגע לתעסוקת נשים. העירייה מנסה לפעול בעניין דרך מרכזי ריאן באמצעות קורסים ופיתוח מסגרות שונות. תקציבים שהיו אמורים להגיע לנושא במסגרת תוכנית החומש בעקבות החלטת הממשלה (מקיץ 2023) עדיין לא הגיעו. אי התקדמות בנושא זה תפגע בכל תחום התעסוקה במזרח ירושלים – בעיקר בתחום תעסוקת נשים.

מעבר לתחום התעסוקה, שליטה בעברית חשובה מאוד גם במישורים אחרים כמו חיזוק הביטחון העצמי, יכולת לפתח עצמאות מול הרשויות והמוסדות הישראליים, האפשרות להשתחרר מהתלות באחרים ובמתווכים למיניהם שיודעים את השפה,

יכולת להשתלב בחיי היום-יום בעיר ועוד. ההשקעה בתחום העברית יכולה אפוא להיות מנוע לשינוי כולל במזרח ירושלים.

מרכזי ריאן מעניקים שירות לאלפי תושבים מדי שנה, ועובדים על פיתוח פדגוגיה מותאמת לתושב המזרח-ירושלמי כדי להבטיח רצף למידה והתמדה.

אפרת מאיר, מנהלת עמותת ליסאן וזהייה אבו גנאם (סמנכ"לית העמותה) מציגות את הפעילות הרחבה של עמותת ליסאן בתחום לימודי העברית לנשים במזרח ירושלים. הפעילות שהתחילה בקטן באוניברסיטה העברית התרחבה לאלפי נשים שלומדות עברית ברמות שונות (כולל תלמידות שלומדות לבגרות ישראלית ומתגברות את לימודי העברית שלהן בבית הספר). בכל כיתה יש מורה פלסטינית ומורה ישראלית (יש גם כמה מורים גברים). הכיתה מתפקדת כמרחב בטוח לתלמידות ולמורות. בשביל נשים פלסטיניות רבות זהו המפגש החיובי הראשון עם דמות ישראלית. הביקוש ללימודים גדול והעמותה נאלצת לדחות תלמידות בגלל מחסור במקום. לימודי העברית נמשכו גם בשנתיים האחרונות בצל המלחמה בעזה – מה שמעיד על חשיבות העניין לנשים המזרח ירושלמיות. בליסאן מקודמת שיטת המסוגלות השפתית ברוח ה-CEFR. יש דגש על לימוד עברית למיצוי זכויות וחיי יום יום, יש פיתוח של תכנים המתאימים במיוחד לאוכלוסייה המזרח ירושלמית. להרחבה נוספת על פעולת עמותת ליסאן ראו: [/https://www.lissan.org](https://www.lissan.org)

חאלד סלהב, מורה לעברית במכינה באוניברסיטה העברית ובחברת אומגה סיפר על דרכו בלימוד העברית ובהוראת עברית. הוא הגיע למכינה באוניברסיטה העברית ללא ידיעת עברית כלל, למד את השפה ובהמשך הפך למורה לעברית במכינה וליזם בתחום הוראת העברית במזרח ירושלים. הוא הדגיש את הצורך בגוף מפקח שייצור סטנדרטיזציה והערכה של רמות הלימוד וספרי הלימוד. לדעתו יש לאפשר תחרות בין גורמים שונים הפועלים בתחום, אבל יש צורך ביותר פיקוח ורגולציה.

ד"ר אמנון רמון, מכון ירושלים למחקרי מדיניות – סיכום

ארבעה נושאים מרכזיים עלו בדיון:

א. לימודי העברית כנושא מפתח הנוגע בתחומים רבים של החיים במזרח ירושלים: מיצוי זכויות, ביטחון אישי, מערכת החינוך, התעסוקה ושוק העבודה ועוד.

ב. הצורך בסטנדרטיזציה והערכה של פעילות הגופים השונים הפועלים בתחום.

ג. התאמה של ספרי הלימוד, עזרים טכנולוגיים חדשים ואפליקציה ייעודית ללימודי עברית לאוכלוסייה המזרח ירושלמית (נושא שניסה לקם ירון תורן מאגף אסטרטגיה בעיריית ירושלים).

ד. המשך ההשקעה בתחום חרף הקיצוצים בתוכנית החומש, בעיקר בכל מה שנוגע בלימודי עברית למבוגרים.

אני מקווה שנוכל לחזור לעסוק בנושאים אלה בהמשך – ככל שליאורה תתקדם במחקרה ובמסקנותיה. תודה גדולה לכל המרצים והמשתתפים ולקרן נאומן שמסייעת לנו בקיום מפגשים חשובים אלה.